

KÜÇÜK ASYA TİPİ GREKO-PERS BİR ESER; BÜNYAN SUNAĞI

Şehrazat Karagöz*

A GRAECO-PERSIAN MONUMENT OF ANATOLIAN TYPE: THE BÜNYAN ALTAR

A limestone altar found near Bünyan district, 35 kilometres to the northeast of Kayseri is an interesting find belonging to the Graeco-Persian period. The Persians first occupied Cappadocia in the course of their invasion in Asia Minor and Bünyan altar clearly documents their traditions and beliefs. It appears to be a Graeco-Persian work of Anatolian type, dating to 6th century BC but was probably used as a ritual item in the 4th century BC.

Kayseri ilinin 35 km. kadar kuzeydoğusunda yer alan, Bünyan İlçesi civarında bulunan kireçtaşından yapılmış dikdörtgen formlu bir sunak, Anadolu'nun Greko-Pers Devrine ait dikkate değer bir buluntusudur. Hâlen Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi'nde bulunan eserin buluntu yeri ve durumu kesin olarak bilinmemektedir. Bu çok önemli eserin incelemesi hakkında, Kurt Bittel'in ilk yayınından başka detaylı bir çalışma yapılmamıştır¹. Daha sonraki bazı yayınlarda ise, Bünyan sunağı bölge tarihi üzerine yazılan genel yazılar içinde eski bir buluntu olarak verilmektedir². Ancak, sunak Perslerin bölgedeki egemenliğini gösteren önemli buluntu olmasının dışında, istila döneminde Küçük Asya'da oluşan yeni ve ilginç kültürleri de

* Dr. Şehrazat Karagöz. İstanbul Arkeoloji Müzeleri Uzmanı. Sultanahmet-İstanbul

¹ K. Bittel, "Ein persischer Feueraltar aus Kappadokien" *Satura, Früchte der Antiken Welt, Festschrift für Otto Weinreich*, 1952, s.15-28: -ay.yzr. "Kappadokia'da Bulunan Bir Ateş Sunağı" *TAD VI-2*, 1956, s. 35-42.

² E. Akurgal, *Die Kunst Anatoliens von Homer bis Alexander* (1961) s.174, Abb.120; Anadolu Medeniyetleri I-III, Avrupa Konseyi 18. Avrupa Sanat Sergisi, 22 Mayıs-30 Ekim 1983 İstanbul, B.144.; H. V. Gall, "Das Felsgrab von Qizqapan. Ein Denkmal aus dem Umfeld der Achaemenidischen Königsstrasse" *BaglıMitt* 19/ 1988, s.571, Taf. 34 a.b ; KAPADOKYA -içinde: V. Sevin, "M. Ö. I. Binyıl Demir Çağ ", s.193 (Edi. M. Sözen. Ayhan Şahenk Vakfı Yayını, 1998)

belgelemektedir. Bu araştırmada, Anadolu ve Akhaemenidler'in anayurtları olan İran yaylasındaki benzer örnekler de dikkate alınmaktadır.

I-Tanımlama

Sunak, kalker cinsi niteliğine sahip poros taşından yapılmıştır. Yüksekliği 56,5 cm., eni 37 cm. ve derinliği ise 29,5 cm.dir. Sunak, taşın cinsi yüzünden zedelenmiş, tahrip olmuştur. Altta iki krepisli bir podyum, üstte ise çifte silmeli kısma sahip sunağın, ortadaki gövdesi dikdörtgen prizması formundadır. Üst yüzeyinde derin bir yarıklık ve köşelerde kırık ve noksan parçalar bulunmaktadır. Alt ve üst silmeler arasında kalan dikdörtgen yüzeyler 32 cm. yüksekliğinde ve 35 cm. genişliğinde ve de kalınca çerçeveler halindeki panoları içermektedir. Bu dört yüzde bulunan giysili erkek figürler yer yer aşınmıştır (Res. 1-3). Zemin, kızılımsı kahverenginde boyalıdır.

Dört yüzde de aynı stil ve ikonografi veren erkek figürler alçak kabartma olarak işlenmiştir. Kabartma alanının tamamını kaplayan dört figür de sağa doğru yürür pozdadır. Üzerlerinde yüksek sosyal sınıfın giydiği *kandys* (Ksenophon Kyr. VIII 2, 40; Anab. I. 8.21) denilen uzun kollu, diz altına kadar gelen uzun manto ile ensedeki saçlarını ve sivri sakallarını açıkta bırakan keçe türü kumaştan başlık (*tiara*) bulunmaktadır³. Sert bir kumaştan (keten ya da keçe?) yapılmış tiara, kralî ve ateş kültündeki görevlilerin resmi tipik başlığıdır⁴. Sağ ellerinde olasılıkla ince çalı demeti (çıra demeti?), sol ellerinde de birer phiale bulunmaktadır. Profilden verilen çehrede iri burunları, sivri sakalları dikkati çekmektedir. Ama, profil görünüşlü çehrede gözler cepheden görünür biçimde, oldukça iri çizilmiştir. Bazı ufak detaylar haricinde, aynı desen detaylarına sahip olarak işlenmiştir. Sadece iki figürün mantosu diğerlerinde daha kısa olup, dar pantolonu daha belirgindir. Bacakları sıkıca saran dar pantolonları ile deri botları dikkati çekmektedir. Stildeki ufak detay ayrılıkları işlemenin fabrikasyon işlemden ziyade, sanatçının serbest çalışan elinden dolayıdır.

³ G. Thomson, "Iranian Dress in the Achaemenian Period" *Iran* III/1965, s.121 vdd.

⁴ H. W. Ritter, "Diadem und Königsherrschaft", *Vestigia* VII (1965), s.6 vdd.; W. Eilers-P.Calmeyer, "Von Reischut zur Kaiserkrone" *AMN.F.*10/1997, 159 vdd.

II-İkonografik ve Analogik İncelemeler

Kappadokia Sunağının, hem formu hem de üzerindeki *magoi* kabartmalarının, Küçük Asya'da ve Pers ülkesinde paralel örnekleri bulunmaktadır. Eski yazılı kaynakların verdiği bilgiler ile buluntular, 200 yıl Pers istilasını yaşamış Küçük Asya'da yeni gelen beylerin kültürel etkilenmelerini açıkça göstermektedir.

Bünyan sunağındaki kabartmaların en yakın örnekleri satrap kenti Daskyleion'da ele geçen kabartmalarıdır. Prof. Ekrem Akurgal tarafından 1953-55 yılları arasındaki kazılarda bulunan kabartmalar, Bünyan Sunağı figürleri ile ufak detaylar dışında benzer ikonografik özellikler vermektedir. Bir kabartmada (Res. 4) tek başına İon mimari özelliği taşıyan bir tapınak kapısı önünde duran uzun mantolu mag, sağ elinde çıra demeti ile sol elinde de asa tutmaktadır⁵. Diğerinde (Res. 5) ise, yine İon-Arkaik mimari özelliğine sahip bir tapınak kapısı önünde, iki *magoi* durmaktadır. Aynı uzun mantolu ve kollu giysilerdeki figürlerden biri sakallı, diğeri ise sakalsız olup, genç ve yaşlı olduklarını simgelemektedir. Sol ellerinde aynı çıra demeti bulunmakta ve önlerinde de odun demetleri üzerinde, kurban edilen hayvan başları yer almaktadır⁶. Anadolu arkeolojisinde, Greko-Pers devrine ait bu çok bilinen iki kabartmadan başka yine eski Daskyleion kazılarında bulunan ama yeni değerlendirilmiş olan kabartma parçalarıyla aynı ikonografide üçüncü bir eser daha ortaya çıkarılmıştır. Fakat burada ele alınmamaktadır⁷. Daskyleion'da bulunmuş kralî arşivi belgeleyen bullalardan birinde de, aynı giysi ve duruşu gösteren rahip figürü seçilmektedir⁸.

Bünyan sunağı mag figürleri ile Daskyleion eserlerindeki mag figürlerinin paralel çizgiler göstermesi Büyük Dareios'un devlet reformları sırasında Kappadokia'nın Daskyleion Satraplığına bağlanmasına ve böylece siyasî ilişkilerle, kültürel etkilerin yaşandığı anlaşılmaktadır. Küçük Asya

⁵ İstanbul Arkeoloji Müzeleri Taş Eserler Koleksiyonuna kayıtlıdır: env.5391 T ; M.Nolle, *Denkmaeler vom satrapensitz Daskyleion-studien zur Graeko-persischen Kunst*, (1992), s.35 vd., Taf.14a; Ş.Karagöz, *Kleinasiatische Graekopersische Kunstwerke im Archaeologischen Museum von Istanbul*, Dissertation zur Erlangung des Doktorgrades an der geisteswissenschaftlichen Fakultät der Universität Wien (1992), Nr.9.

⁶ Mendel Catalogue 3, Nr.1357 İstanbul Arkeoloji Müzeleri Taş Eserler Koleksiyonuna kayıtlıdır: env.2361T; J. Borchhardt, "Epichorische greko-persische beeinflusste reliefs in Kilikien", *IstMitt* 18 / 1968, 201ff., Taf. 57; M.Nolle, ay.es., s.38 vd.,Taf.15 c; Ş.Karagöz, ay.es. Nr.10.

⁷ İstanbul Arkeoloji Müzelerinde 1953-1958 yılı Daskyleion kazılarında bulunan etüdlük eserleri içeren depo çalışması tarafından değerlendirilmiştir. Viyana Üniversitesi'ndeki doktora çalışmasında yayınlanacağı için, bu üçüncü ve yeni buluntudan burada sadece haber olarak söz edilmektedir.

⁸ E. Akurgal, *Die Antike Kunst Anatolien von Homer bis Alexander* (1961), Abb.123

dışında doğuda, Ravansar⁹, Persepolis¹⁰, Kizqapan¹¹ ve Nakş-ı Rıstam¹², Deh-i No¹³, Kal-e Daud¹⁴, Sakavand¹⁵ olarak tanınan kaya mezarı kabartmalarında, genel hatları ile ya tek başına aynı giysileri taşıyan mag figürleri ya da sadece Bünyan Sunağı ikonografisini veren sahneler işlenmiştir.

Kaya Mezar anıtlarından başka, aynı tipolojik sahnelerin betimlenmiş olduğunu Oxus Hazinesinin altın levhaları¹⁶, Persepolis mühürleri ile Daskyleion bullaları¹⁷ göstermektedir. Altın levhacıklar son derece ince varak şeklinde işlenmiş olup, kumaş üzerine applike edilecek niteliktedir. Olasılıkla, bu giysi süslemeleri kutsal ateşin koruyucusu resmi kişilerin (Magoi, Kral gibi) elbiseleri için yapılmıştı. Mühür ve bullalar ise, Daskyleion'da bulunan krali arşiv gibi¹⁸ Persepolis'te oturan Büyük Kral ile ona bağlı ülkelerdeki idari hanedan ile haberleşmede kullanılan özel simgeler olmalıdır (Res.6-9).

III-Hermeneutik İncelemeler

Eserin üzerinde herhangi bir yazıt ya da işaret bulunmamaktadır. Bu nedenle, aynı stil ve ikonografiyi veren diğer yerlerdeki buluntular, sunağı daha iyi değerlendirme bakımından yararlı olmaktadır. Sunağın dört yüzünde de sağa doğru aynı yürüyüşü ve hareket pozunu veren figürlerin ayrı birer birey ya da aynı kişi olduğu, işlenişten kesin olarak anlaşılmamaktadır. Betimlemeler, zamanın stil geleneği gereği portrecilikten uzak, aynı detaylarla verilmektedir. Ancak, antik kaynaklardaki kült törenlerinde, katılan rahiplerden çoğul olarak söz edilmesi, bu sunaktaki figürlerin ve de iki figürün mantolarının diğerlerinde kısa oluşu, sunaktaki figürlerin dört ayrı kişiyi simgelediğini işaret etmektedir.

⁹ P.Calmeyer, "Das Grabrelief von Ravansar", *AMI* 11/ 1978, s.73 vdd.

¹⁰ A.Sh.Shahbazi "An Achaemenid Symbol", *AMI* 13 / 1980, s.119 vdd., Fig.4a [Büyük Dareios'un Kaya Mezarı Kabartması]

¹¹ R.Ghirshman, *Iran. Protoiraner, Meder. Achaemeniden* (1964), s.88. Fig.115-116; H.V. Gall, "Das Felsgrab von Qizqapan, ein Denkmal aus dem Umfeld der Achaemenidischen Königsstrasse", *Bagh Mitt* 19/ 1988, s.557 vdd., Abb.4, Taf.26 ve 35.

¹² F. Sarre-E. Herzfeld, *Iranische Felsreliefs* (1910) Taf.10; Ghirshman, ay.es., s.227, Fig. 276.

¹³ Sarre-Herzfeld, ay.es., s.63, Abb. 22; N. C. Debevoise, "Rock Reliefs of Ancient Iran", *JNES* 1 / 1942, s.86 vd.

¹⁴ Ghirshman, ay.es., s.86, Fig.111-112 ; H.v.Gall, *AMI* 5 / 1972, Taf.74.4

¹⁵ Ghirshman, ay.es., s.89, Fig.117

¹⁶ Ghirshman, ay.es., s.84, Fig.109, s.92 vd., Fig.120-121

¹⁷ H.V. Gall, ay.es., Abb.5 a. c , Taf.33 b ; A. Sh. Shahbazi, ay.es., Fig.8

¹⁸ K. Balkan, "Inscribed Bullae from Daskyleion-Ergili", *Anatolia* IV, 1959, s.123-128

Yazılı kaynaklardan Amaseia'lı (Amasya) gezgin ve coğrafyacı Strabon (XV 3, 15) Kappadokia Bölgesinde kutsal ateş kültüründe görevli rahipleri ve kült biçimini detaylı bir şekilde anlatmaktadır:

“.....Kappadokia'da [Pers tanrılarına ait birçok kutsal alanda görevli ve birer mezhep üyesi olan çok sayıdaki Magoi–Mag/Rahipler kutsal ateşi yakan ve koruyan olarak tanınmaktaydı] kurban töreninde bıçak kullanılmaz, özellikle adak hayvan sopalarla dövülerek kurban edilirdi. Bu kurban işlemi için özellikle etrafta çevrilmiş önemli kutsal mekanlar bulunmaktaydı. Bu kutsal mekanın ortasında üzerinde kül konulan bir sunak (bomos) bulunurdu. Magoi asla ateşin sönmemesini sağlardı. Her gün yapılan ve ilahiler söylenen bu kurban sunusu yaklaşık bir saat kadar sürerdi. Kurban töreni sırasında ince uzun çıralardan oluşan sopa demetleri ateşe atılırdı. Rahipler bu törende kutsal ateşi nefesleri ile kirletmemek için keçeden ya da keçe türü abadan yapılmış, ağzlarını da örten uzun yanaklıkları, başlıklar takarlardı. “

Eski Pers inancında, ateş kültü rahipleri olarak ateşin sürekliliğini sağlayan, kutsal otlarla sunu yapan resmi kişiler olarak mag'lardan bahsedilmektedir¹⁹. Yazılı kaynaklardan Arrianos'da²⁰ bu kanlı kurban töreninin sadece tanrılara değil, Pers İmparatorluğunun kurucusu Kyros'un Pasargad'daki mezar anıtında da *Ölü Kültü* olarak uyguladığını belirtmektedir; “.....Kyros'un mezar anıtının girişinde ve temenos duvarları içinde kalan yerde Magoi (Rahipler) için ufak bir bina bulunmaktadır. Kyros'un oğlu Kambyses'in yaptırdığı bu binada görevli rahipler her gün bir koyun, biraz un ve şarap ile kurban töreni yaparlardı. Ayrıca, her ay bir at kurban edilirdi.”

Bünyan sunağının üzerindeki kabartma figürlerin, ellerindeki çıra benzeri çalı demetleriyle kutsal ateşi sürekliliğini sağlayıcı, ellerindeki kâse içindeki tütsüleri ateşe atarak ilahiler eşliğinde Pers ateş kültürüne ait bir ayine katılan rahipler (Magoi) olduğu açıktır. Pausanias (V.27.5f)²¹ Anadolu'da Hypaipa (Ödemiş) ve Hierokaisareia'da (Manisa civarı Sazoba) oda içinde ateş kültü olduğundan söz etmektedir²². Bu eski kentlere ait ele geçen sikkelerde, ateş kültü olduğunu gösteren Bünyan sunağına benzer kültürel desenler işlenmiştir²³. M.Ö. 547/546 yıllarında Lydia Kralı Kroisos'un Pers Kralı Kyros tarafından

¹⁹ G.Widengren, *Die Religion Irans* (1965), s.112

²⁰ Arrian, *Anabasis* VI 29 1, 7 ; G.Widengren (1965), s.36

²¹ Pausanias, V.27.5f. (Ed. F. Spiro, 1903); Pausanias, *Description of Greece*, Book III-V (İng.çev.W. H. S. Jones-H. A. Ermored, MCM.XXVI/1926).

²² S.Wikander, *Feuerpriester in Kleinasien und Iran* (1946), s. 81-84

²³ F.Imhof-Blümer, *Lydische Stadtminzen* (1897), Pl. I.15 ve 21, Pl.V 9 ve 10.

yenilmesi ile, yeni siyasî durum beraberinde kültürel etkilenmelerden biri olan ateş kültünü de getirmişti²⁴. Lydia'lıların kutsal alanlarından etkilenerek, Hypaipa ve Hierokaisareia'da Pers Tanrıçası Anahita ya da Anaitis adına tapınakların bulunduğu²⁵, *magoi* denilen ateş kültü rahiplerinin Küçük Asya'da etkin oldukları bilinmektedir²⁶. Epigrafik araştırmalar, Kappadokia'da Mithra kültü ile görevli rahiplerin varlığını da açıklamaktadır²⁷.

Daskyleion kabartmalarındaki maglar, Bünyan Sunağı figürleri ile giysi, duruş ve jest bakımından benzerlik gösterirler. Ancak, Daskyleion rahiplerinin önünde durdukları Arkaik Devir İon stilinde mimarî bir unsur²⁸ (tapınak ya da kapı ?) Herodotos'un verdiği bilgiye uymamaktadır. Herodotos (I.131) "...tanrı heykeli, tapınak, sunak yapmayı bilmediklerini,dağ başlarında kurban kestiklerini, güneşe, aya, toprağa, ateşe, suya ve rüzgara kurban adadıklarını.." bildirmektedir. O halde, Persler, istila ettikleri Anadolu'daki yerel kültürden etkilenerek, kültürel değişimlere uğramış olmalıdır. Arkaik Devir Küçük Asya'sında çeşitli bölgelerde bulunan kutsal mimari yapıların örnek alındığı kabartmalardan anlaşılmaktadır.

IV-Rahipler ve Kutsal Ateş-Kutsal Tapınak Alanının Lokalizasyonu Hakkında

Bünyan sunağının ait olması gereken kutsal alan ya da mimarisi hakkında fikir edinmek için, bölgenin coğrafi durumu ve konumu ile siyasî tarihini de kısaca irdelemek gerekmektedir. M.Ö.7. yüzyıl sonlarında, yaklaşık M.Ö. 612'de Asur İmparatorluğu Babil, Med ve İskitler tarafından yıkılır. Aşağı ve Yukarı Mezopotamya Babillilerin, Anadolu'nun doğusu ise Halys'e (Kızılırmak) kadar Medlerin eline geçer. Bu sırada batıda ise, sikkeyi ilk bulan zengin Lydia Krallığı bulunmaktadır. Doğu ve güneydoğu Anadolu bölgelerinde siyasî güç dengeleri değişmiştir. Lydia kralı Alyattes ile Med kralı Kyaksares arasında M.Ö. 590'da yapılan ve sonuç alınamayan savaşlar, M.Ö.

²⁴ N. Baydur, *Kültepe ve Kayseri Tarihi Üzerine Araştırmalar* (1970), s.129 vd., Dn. 110 ve 111.

²⁵ V.Sevin,"Batı Anadolu'nun Az Bilinen Antik Bir Kenti Hypaipa Tarihi Üzerine Bir Araştırma", *Tarih Dergisi*, s.28/29, 1975, s.45 vd.; G. M. A. Hanfmann, "Lydian Relations with Ionia and Persia", *The Proceedings of the Xth International Congress Classical Archaeology*, İzmir, Vol.I, 1973, s.27

²⁶ P.Kingsley, "Greeks, Shamans and Magi" *Studia Iranica* 23/2, 1994, s.192 vdd.; M. Papatheophanes, Chalic Paper on Heraclitus of Ephesos, the Magi and the Achaemenids", *Iran Antiqua* 20/1985, s.-161.

²⁷ E.Schwertheim, "Mithras", *AW*, 10/1979, s.13.

²⁸ A.Büsing-Kolbe, "Frühe griechische Türen" *Jahrbuch des deutschen Archaeologischen Instituts* 93/1993, s.120 vdd., Abb. 25-26.

28 Mayıs 585 yılındaki güneş tutulması sonrası biter. Zira, her iki devlet bu olayı tanrısal bir işaret sayarak anlaşırlar. Halys Irmağı (Kızılırmak) sınır olarak saptanır.

Ancak, İ.Ö. 550 yıllarında, Doğuda, Parsa denilen bölgede oturan Perslerin, başına Akhamenid Hanedanı gelir ve Kral Kyros²⁹ (M.Ö. 550-529) M.Ö. 550 yılında Med Kralı Astyages'i yener. Böylece, doğuda Kızılırmak'a kadar uzanan alanda Pers Krallığını kurar. Bu arada, Kyros'u tehlike gören, batıdaki zengin Lydia Kralı Kroisos Önyasya devletleri ile dengeleri korumak için ittifak yapar ve M.Ö. 547 yılında Perslerin istilasında olan Kappadokia'ya girer³⁰. Ancak, Kyros Lydialıları Kappadokia'dan çıkartır ve onları Kızılırmak'ın batısına kadar izler. Böylece Lydia başkenti Sardes kapılarına dek dayanır. Kuşatılan kent kısa bir müddet sonra, İ.Ö. 547 yılında ele geçirilir. Küçük Asya'nın diğer bölgeleri gibi, Kappadokia da Perslerin egemenliğine girmek zorunda kalır (Ksenophon, *Kyrp.* VI 4. 16). Yunan tarihinin Arkaik ve Klasik Döneminde Anadolu Perslerin egemenliğindedir.

Anadolu'yu egemenlikleri altına alan Persler, İmparatorluk içindeki merkezler ve yerleşmeler arasında her tür bağlantıyı sağlamak için, Ephesos ve Susa arasında Küçük Asya'yı baştan başa geçen ünlü Kral Yolu'nu inşa ederler. Ephesos'tan başlayan ve Sardes-Gordion-Angora üzerinden gelen yol Kappadokia'dan geçer³¹. Bölgedeki, Pteria isimli kent üzerinden Kral Yolu geçtiği söylene de, bu kentin kesin yeri belli değildir. Bu siyasî ve ticarî yol, Anadolu ile Pers ülkesi arasındaki kültürel alışverişleri ve de etkilenmeleri beraberinde getirmiştir. Bu bağlamda, Kappadokia bölgesinden geçen Kral Yolu, sunağın bulunduğu Bünyan yerleşmesinin uzağında olmamalıdır. Dönemin önemli bir kenti olan Arabissos (Malatya /Arapsun) ve Mazaka (Kayseri) gibi kentlerin yakınlarında kutsal ateş alanlarının, tapınakların bulunmuş olması muhtemeldir. Örneğin Strabon³², Pontos Kappadokiası'ndaki Zela yerleşmesi için, kralların burayı kent olarak değil, kutsal bir alan olarak idare ettiklerini, rahiplerin maddi açıdan bile güçlü olduklarını bildirmektedir.

²⁹ M.Mallowan, "Cyrus the Great", *Iran* 10 /1972, s.1-17.

³⁰ Herodotos I. 71, 73, 76

³¹ Herodotos V. 52

³² Strabon XII. III.37

Eserin bulunduğu Kayseri'ye bağlı Bünyan (eski adı Sarmısaklı) Kappadokia³³ içindedir. Eskiçağlarda Kappadokia sınırları günümüzün Kırşehir, Nevşehir, Aksaray, Niğde, Kayseri, Malatya illerinin tümü ile Ankara'nın doğusu, Yozgat ve Sivas'ın güneyini ve de Adana'nın kuzeyini kapsamaktadır. *Kappadokia* adına *Katpatuka* şeklinde ilk kez İran'da Kermanşah ve Hamadan arasında yer alan Behistun (Bisutun) dağının kayalık yüzeylerine kabartma ile işlenmiş yazıtta rastlanır³⁴. Bu yazıt, Pers Kralı I. Dareios'un M.Ö. 516'da egemenliği altına aldığı ülkeleri ve halkların isimlerini Persçe, Elamca ve Akadça olarak yazdırdığı bir zafer yazıtıdır. Anadolu ile Önyasya ülkelerini ele geçiren Perslerin, farklı coğrafyalardaki ülkeleri bir çeşit idari merkezler olan satraplıklara böldüğü bölgelerin isimlerini kapsamaktadır ve *Katpatuka* (Kappadokia) ayrı bir satraplık olarak 9. sırada yer almaktadır³⁵. Ayrıca, Persepolis kabartmalarında Büyük Krala armağan ve vergi getiren, dokuzuncu delegasyon figürünün giysi ve de taktığı fibula, Kappadokia tipindedir³⁶.

Konumuz olan sunağın bulunduğu Bünyan ilçesi, Perslerin Kappadokia'ya yerleşmeleri, bölgenin volkanik coğrafi özelliğe sahip olması ile orantılıdır. Strabon³⁷ (XII. II. 7) Anadolu'da bilinen en eski volkanik dağlardan olan Erciyes Dağı (Argaios) ve bölgedeki Mazaka /Eusebeia'nın (Kayseri) kurulmasından söz etmektedir; "... tepesinde hiçbir zaman kar eksik olmayan dağların en yükseği, Argaios'un eteklerinde kurulmuştur....Biraz daha ilerleyince, içinde ateş çukurları bulunan birçok stadia uzunluğundaki volkanik araziye gelinir..." Bölgede bu sunağın ait olduğu kutsal ateş tapınaklarına (*Pyrahoi ya da Pyrethaia*) ait kalıntıların olabileceği ve hatta birden fazla sayıda bulunabileceği görüşü kuvvet kazanmaktadır.

Bünyan'da araştırmaların yetersiz oluşu, Greko-Pers bir yerleşime dair bulgulara ulaşmayı zorlaştırmaktadır. Ancak, Bünyan'ın Ulu Camii kalker görünüşlü volkanik yüksek bir tepe üzerinde kuruludur. Bu İslami yapının çevresi incelendiğinde, Devşirme malzeme olarak Selçuklu, Bizans parçaları örgü duvarlar içinde bulunmaktadır. Çok büyük olasılıkla, bu yüksek tepe çağlar boyu kutsal alandı. Persler zamanında da, sürekli yerleşmelere ve değişimlere

³³ W. Ruge, "Kappadokia" *RE* X, 2, 1911

³⁴ R. Schmidt, "Kappadoker" *Reallexikon der Assyriologie und Vorderasiatischen*, C: 5 (1980), s.399 vdd.

³⁵ B. Jakobs, "Persepolisdelegationen und Satrapienordnung" *Acta Praehistoria et Archaeologica* 13-14, 1982, s.75 vdd.

³⁶ Jakobs, ay.es., s.82 ve Dn.74

³⁷ Strabon, Coğrafya (Geographika) Anadolu XII- XIV (Çev. A. Pekman 1987), s.7 vd.

uğramış bölgede, bu ovaya egemen yüksek tepede bir kutsal alanın bulunması olasılık dahilindedir.

Sunağın taşınabilir ağırlıkta olup ve yerinden kaldırılabilir niteliği bulunmaktadır. Üzerindeki kabartma figürlerin biraz yüksekte adeta göz seviyesinde görülecek şekilde olması nedeniyle, sunağın basamaklı bir yüksek podyum üzerinde durması gerekmektedir. Bu tipoloji, Batı Anadolu Phokaia'daki (Foça) basamaklı podyum üzerinde yükselen, ev tipi mezar anıtını anımsatmaktadır³⁸. Büyük olasılıkla, Bünyan sunağı basamaklı yüksek bir podyum üzerinde, yüksekte durmakta ve çevresi sınırlanmış bir kutsal alanı içermekteydi. Üst yüzeyinin aşınmış olması, rahibin ateş ya da kutsal kurban sunusunu burada yaptığını ve bu sunağın uzun süre kullanıldığını açıklamaktadır. Herodotos'a göre (I. 131), Persler tapınak, sunak yapmayı bilmezler ve yüksek dağ başlarında açık havada kurbanlarını keserler. Ama, Küçük Asya'da Bünyan sunağı gibi mag betimli eserlerin varlığı, Perslerin Anadolu'ya geldikten sonra taştan mimari inanç anıtlarını ve Küçük Asya'nın yerli geleneklerini benimsemiş olmalarından kaynaklanmaktadır. Örneğin, Ghirsman³⁹, Pasargad'daki Kyros'un mezar anıtı ile Nakş-ı Rostam'daki Ka'ba-i Zarduşt'un Mag kabartmalarının, konu olarak Pers geleneğini yansıttığını ama işçilik olarak İon stilinde işlendiğini söylemektedir. Qızkapan kaya Mezarı kabartmasındaki ortada duran, üç silmeli ve kaideli sunak önünde kandys giysili Mag figürleri işli sahnede aynı ikonografiyi göstermektedir (Res.10-11).

Son yıllardaki epigrafik araştırmalarda, ateş kültü rahiplerinin Mithras ve Ahuramazda ile ilişkili olduklarını belirtmektedir. Kappadokia'da bulunmuş bir yazıtta ".....Mithras Rahibini (Mag) ya da tanrının hizmeti Mithras için..." kelimeleri geçmektedir⁴⁰. Mithra güneşten gelen güçlü ve gerçek ışığın, yenilgi bilmez erk sahibi bir tanrıdır. Rahiplerin, kral yanında önemleri büyüktü ve devlet baş rahibi statüsü bile vardı. Anayurtlarına çok benzeyen, doğal volkanik ateş kuyularının olduğu yüksek bir yaylada yerleşen Perslerin kendi tanrılarını yerel kültürle synkretizm yaparak taptıkları Bünyan Sunağı'nın Perslerin Küçük Asya İon mimarisini tanıdıktan sonra, oluşturdukları kutsal tapınaklarına ait bir anıt olması gerekmektedir. Küçük Asya'yı istila politikalarında ilk etap

³⁸ N. Cahill, "Taşkule: A Persian Period Tomb Near Phokaia". *AJA* 92/1988, s.481 vdd.

³⁹ Ghirsman, ay.es. s. 348; L. Trümpelmann, "Das Heiligtum von Pasargadae", *Studia Iranica* 6/1, 1977, s.7-16.

⁴⁰ Schwertheim, ay.es., s.13 ; F.K. Kienitz, *Völker im Schatten* (1981), 274

olan Kappadokia'yı ele geçiren Perslerin, geleneklerini ve inançlarını burada köklü şekilde yaşattıklarını Bünyan Sunağı belgelemektedir.

Ayrıca, şimdiye kadar görülen sunak önündeki *mag* betimlemeleri, cepheden görülmek üzere yüzeye işlenmiş kabartmalardır. Bünyan sunağında ise, eserin kendisi plastik şekildedir ve benzer ritüel sahnelerdeki *magoi* figürleri de burada, sunağın dört yüzünde toplu betimlenmiştir. Bu bağlamda da, Bünyan sunağı M.Ö.6.yüzyıla tarihlenen ve hatta M.Ö. 4.yüzyılda da ritüel işlemlerde kullanılan, Küçük Asya tipi Greko-Pers eseri olarak ünik bir buluntudur.

KISALTMALAR

<i>AJA</i>	American Journal of Archaeology
<i>AMI</i>	Archaeologische Mitteilungen aus Iran
<i>AW</i>	Antike Welt
<i>BaghMitt</i>	Baghdader Mitteilungen
<i>İstMitt</i>	İstanbuler Mitteilungen
<i>JNES</i>	Journal of Near Eastern Studies
<i>RE</i>	Paulys Realencyclopädie der Classischen Altertumswissenschaft
<i>TAD</i>	Türk Arkeoloji Dergisi

Resim 1-3 Bünyan sunağının üç yüzü. Greko-Pers deveri (Anadolu Medeniyetleri Müzesi)

Resim 2

Resim 3

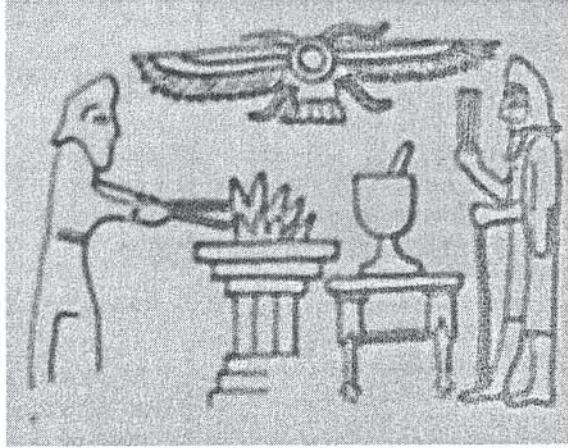
Resim 4 Daskyleion (Ergili) Kabartması, Greko-Pers Devri, M.Ö. 5 yy., Mag sunu yaparken (İAM Env. 5391 T)

Resim 5 Daskyleion (Ergili) Kabartması, Greko-Pers Devri, M.Ö. 5. yüzyılın 2. yarısı. Maglar Tapınak Önünüde (İAM Env. 2361 T)

Resim 6 Daskyleion (Ergili), Mag baskılı bulla

Resim 7 Persepolis'ten ateş kültü magları (H. V. Gall, *BaghMitt* 19/1988, s. 566)

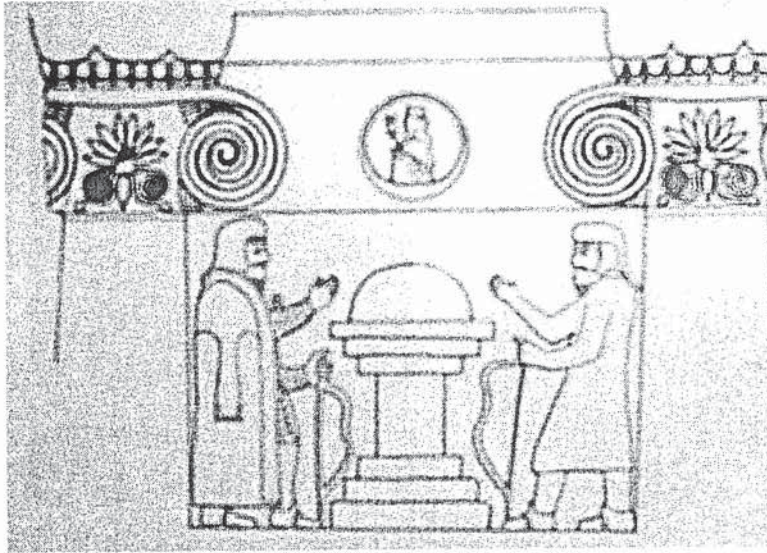
Resim 8 Persepolis'ten mühür. Sunu yapan ateş kültü magları, M.Ö. 6.-5. yy.
(H. V. Gall, *BaghMitt* 19/1988, Taf. 33 b)

Resim 9 Mag ve sunak (baskı), Persepolis, M.Ö. 6.-5. yy, (A. Sh. Shahbazi, *AMI* 13/1980, s. 117)

Resim 10 Maglar ritüel sahnesinde. Kızkapan kaya mezarı kabartması, İran

Resim 11 Aynı kabartmanın çizimi (H. V. Gall, *BaghMitt* 19/1988)